

Szegedi Tudományegyetem
Természettudományi és Informatikai Kar
Földtudományok Doktori Iskola
Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék

**Az épített örökség és a helyi identitás kapcsolatának
cselekvőközpontú földrajzi vizsgálata budapesti
mintaterületeken**

Doktori értekezés tézisei

Pap Ági

Témavezető

Dr. Boros Lajos, egyetemi adjunktus
Prof. Dr. Becsei József, nyugalmazott egyetemi tanár

Szeged
2014

Bevezetés

A kulturális örökség globális felértékelődése nyomán az egyes városok és városrészek fokozott hangsúlyt fektetnek saját épített örökségükre. Ennek eredményeként ma az épített örökség megőrzése és felújítása szinte minden városfejlesztési stratégia kötelező elemévé válik, sokszor még akkor is, ha a helyi lakosság inkább nehézségként, mintsem előnyként éli meg lakóterületük kitüntetett státuszát. Azonban egy város épített örökségének előtérbe állítása és az abból adódó előnyök és hátrányok nem mindenkit érintenek egyformán. Egy város fejlődési irányvonalainak és az épített örökség jövőjének meghatározásában résztvevő aktorok saját érdekeiket próbálják előtérbe helyezni. Az egyes szereplők eltérő erőviszonyai gyakran vezetnek ahhoz a szituációhoz, hogy a kialakult döntés nem esik egybe a helyi lakosság egyes csoportjainak vagy akár többségének elképzeléseivel. Ez ahhoz vezet, hogy lakóterületük épített örökségéhez kapcsolódóan olyan változások zajlanak, amelyet ők maguk nem tartanak kívánatosnak, de annak következményeivel ők szembesülnek nap mint nap. Az épített örökségben gazdag negyedek lakossága ugyanis általában (még ha nem is tudatosan, de) szorosan kötődik a terület örökségéhez, amely beépül a helyi identitásukba és az otthonérzetük kialakulásához is hozzájárul.

Mivel a magyar társadalomföldrajzban a helyi épített örökség, a helyi lakosok otthonérzete és lokális identitása közötti kapcsolódási pontok, illetve az ehhez köthető problémák és megoldási lehetőségek még kevésbé kutatott témának számítanak, dolgozatunk ezek feltárását tűzte ki célul. Az értekezés esettanulmányok segítségével mutatja be az ismertetett összefüggések magyarországi sajátosságait és megnyilvánulási formáit.

I. Szakirodalmi előzmények

A kulturális örökség társadalomföldrajzi vizsgálata, és annak főleg terület- és településfejlesztési vonatkozásainak felismerése Európában a második világháború utáni évekre, azaz a háború okozta települési sebek „orvoslásának” idejére tehető. Ugyanis a háborúban tönkrement vagy megsérült épületek újbóli felépítése, felújítása, vagy helyükre történő új épületek építése számos érintett település számára időszerűvé vált, és már ekkor olyan kérdéseket hozott a felszínre, amelyeknek korábban nem tulajdonítottak olyan nagy jelentőséget. De a téma iránti érdeklődés megnövekedését és széles körű elterjedését az elmúlt évtizedek számos politikai változása (pl. határvonalak változása) és demográfiai folyamatainak intenzívebbé válása (pl. migráció), valamint az örökségek globális felértékelődése indította el. Ebből kifolyólag számos elméleti

tanulmány és empirikus vizsgálat helyzete előterébe az örökség hatását az olyan szerteágazó tényezőkre, mint az identitás (BHABHA H. 1990; SMITH, A. D. 1991; LOWENTHAL, D. 1998), a települések fizikai és társadalmi folyamatai (BOHLAND, J. D. – HAGUE, E. 2009; PAP Á. 2009, 2012a), a helyi lakosság (ENNEN, E. 1999, 2000; HAMPTON, P. M. 2004), a turizmus (IONIȚĂ, S. 2005; GÜNLÜ, E. *et al.* 2009; PAP Á. 2012b), a település imázsa (ASHWORTH, G. – VOOGD, H. 1997; BOROS L. – GARAMHEGYI Á. 2009) és a gazdasági folyamatok (BEDATE, A. *et al.* 2004; RUIJGROK, E. C. M. 2006; TUAN, T. H. – NAVRUD, S. 2008; CHOI, S. A. *et al.* 2009; BOWITZ, E. – IBENHOLT, K. 2009). Az egyes tudományágak, és az egyes kutatások megközelítési módja és vizsgálati célja alapján a kulturális örökséget számos módon definiálták. A társadalomföldrajzi kutatások berkein belül is több megközelítés látott napvilágot (TUNEBRIDGE, E. J. 1994; GRAHAM, B. *et al.* 2000; CZENE ZS. 2002; KELLY, C. 2009). Az örökség tágabb (minden örökség, ami a megöröklött kultúra hozadéka) és szűkebb értelmezése (a kultúrának csak azon része az örökség, amit értéknek tartanak és továbbadásra is érdemesnek vélnek) közül az értekezésben a szűkebben értelmezett örökség fogalmát használjuk. Ez a megközelítés azt is magába foglalja, hogy a kulturális örökség köre nem állandó, hanem a társadalom igényeinek változásával formálódik, vagyis kiegészül olyan dolgokkal, amelyeket korábban nem tartottak örökségnek, és elveszhetnek belőle olyan részek, amelyeket generációkon keresztül fontosnak, továbbadásra érdemesnek ítétek, de ma már nem tartanak annak. Az örökségek tipizálási formáit is figyelembe véve (pl. tulajdonosi kör alapján (KELLY, C. 2009), megjelenési formája alapján (UNESCO 1972) vagy területi megközelítés szerint (CZENE ZS. (2002)) az értekezésben a közösségi, materiális, épített környezeti örökségre helyeztük a hangsúlyt.

Mivel a kulturális örökség legfontosabb ismertetőjegye, hogy a közösség értéknek tekint rá, és fontosnak tartja továbbadni a jövőbeni generációk számára, a kulturális örökség magában hordozza az elődökkel és utódokkal való egység, a folyamatosság érzetét, amely az egyének identitásának egyik alapvető építőeleme (FRYKMAN, J. 2004). Az identitások számos típusát különböztetik meg a szakirodalomban. Amíg CASTELLS, M. (2006) a társadalmi csoportok hatalmi erőkhöz való viszonyának tükrében három identitástípust különít el (legitimáló, ellenálló vagy projekciós), addig TÖNNIES (2004) három közösségi formációját az identitás alapjai szerint határozta meg: a vér közösségét (rokonság), a hely közösségét (szomszédság) és a szellem közösségét (barátság). Mivel az értekezés szempontjából a hely közössége kiemelt fontosságú, ezért elsősorban a területi identitásra helyezi a hangsúlyt. Mivel az örökségi épületek az állandóságot és a folyamatosságot képviselik egy település életében, ezért az

örökség szoros kapcsolatban áll a város lakosainak helyi identitásával (WARF, B 2006). Az erős lokális identitás pedig a helyi lakosság otthonérzete szempontjából fontos, ugyanis minél erősebb a lakosság otthonérzete, annál aktívabban vesznek részt saját környezetük alakításában, a terület épített kulturális örökségének fenntartásában és a település fejlesztési folyamatainak megvitatásában (BÖHM A. 1988, 1996; TÓTH Z. 2001; BUGOVICS Z. 2007). A település fejlődése pedig visszahat az identitásra, és megerősíti a lakosság otthonérzetét, a település imázsát, aminek hatására a lakosság egyre inkább részt kíván venni a városfejlesztési kérdések megvitatásában (SCHEFFLER, N. *et al.* 2009).

Mivel az épített kulturális örökségnek számos pozitív vonzata van (a turizmusban, a város imázsának megteremtésében, a lakosság identitásának megerősítésében, vagy egy-egy új funkció műemléki épületbe kerülése által) kiemelten fontos, hogy az örökségi épületek megfelelően legyenek hasznosítva (TÓTH Z. 2001; ROMÁN A. 2004; ÁGOSTHÁZI L. 2005). Éppen ezért ezeknek az épületeknek a felújításánál, vagy az ilyen épületekben gazdag városrészek rehabilitációjánál kiemelten fontos az örökségalapú integrált városfejlesztés alkalmazása, amelynek nem célja az épített örökség jelen állapotában történő konzerválása, hanem azok mai kornak megfelelő szereppel történő ellátása (ASHWORTH, G. 1991). Fontos, hogy az örökségalapú fejlesztés mindezt integráltan teszi, azaz úgy, hogy egyaránt jelentőséget tulajdonít az épületállomány fizikai, gazdasági és kulturális szempontból történő megújításának és hasznosításának (TÓTH Z. – HÜBNER M. 2001; JANKÓ F. 2005; ERŐ Z. 2005). Az örökségalapú integrált fejlesztés fogalma azt is magába foglalja, hogy az épületek vagy városrészek fejlesztésének megvitatásakor az érintett szereplők mindegyike (önkormányzatok, örökségvédelmi intézmények, civil szervezetek, helyi lakosság, vállalkozók, befektetők stb.) részt vehet a kérdéses terület vagy épület jövőjének döntési folyamatában, és a végső határozat konszenzuson alapul. Az ideálisnak tartott örökségalapú integrált fejlesztés azonban a valóságban gyakorta nem teljesül, ugyanis az egyes aktorok eltérő módon és eltérő sikerességgel tudják érdekeiket képviselni, és gyakran egyik vagy másik aktor ki is szorulhat a döntési folyamatból (ZUKIN, S. 1991; SMITH, N. 1996). Ám amennyiben a lakosok kiszorulnak saját lakóterületükön zajló változások döntési folyamatából, az ahhoz vezethet, hogy a lakosok kevésbé érzik majd ott otthon magukat, gyengül a helyi identitásuk, és kevésbé tartják fontosnak környezetük alakítását és épített örökségük megőrzését. Azaz az örökség és társadalom kapcsolatának gyengülése a területi identitás halványulásán keresztül a helyi társadalom kohézióját és cselekvőképességét is ronthatja.

II. Célkitűzések

A doktori értekezés célja, hogy megvizsgálja, hogy az egyes épített kulturális örökségben gazdag területeken milyen aktorok vesznek részt az örökség hasznosítására és jövőjére vonatkozó döntéshozatali folyamatban, milyen érdekeket képviselnek, és melyikük milyen mértékben tudja érvényesíteni az érdekeit. Ezek alapján tehát a *dolgozat fő kérdése, hogy az épített örökségek globális felértékelődése kapcsán milyen lokális válaszok és reakciók születhetnek egy-egy településen vagy településrészen, illetve a helyi válaszok miként hatnak az épített örökségre és ahhoz kapcsolódóan a helyi identitásra.*

A kutatás fő kérdését három kisebb ún. részkérdésre, vagy részterületre bontottuk, amely témák részletes elemzési eredményei összességében adják meg a választ a fő kérdésünkre. Az alábbi *három részterületet* határoztuk meg:

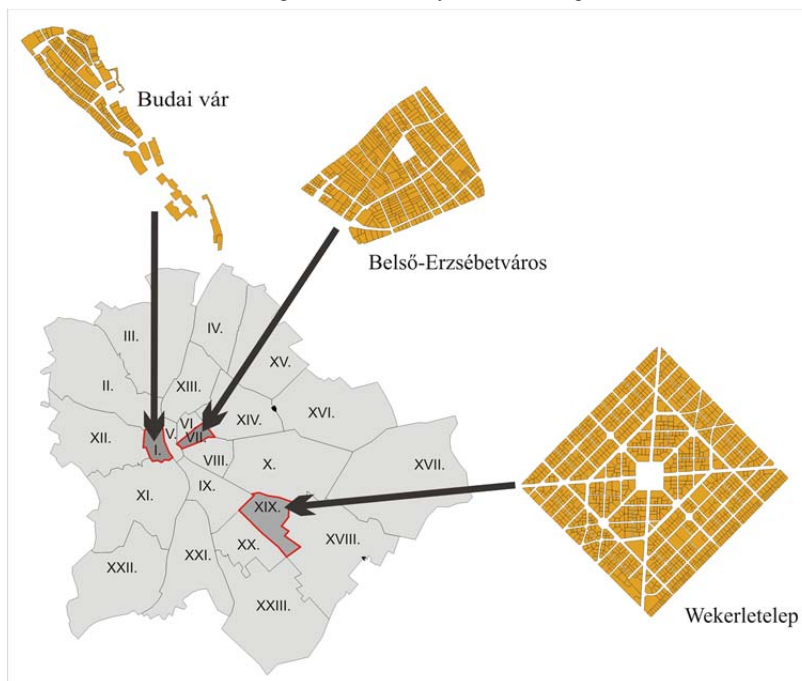
1. *Az épített kulturális örökség megjelenése a helyi politikában és a fejlesztési elképzelésekben.* Ehhez kapcsolódóan megvizsgáltuk, hogy a városi politikában mekkora hangsúlyt kap a városrészek kulturális egyediségének és ehhez kapcsolódóan a helyi identitás megtartása vagy erősítése.
2. *Az épített kulturális örökség jelentősége a helyi lakosság szemszögéből.* Ehhez kapcsolódóan felmértük, hogy az örökségi épületekben vagy örökségi területeken élők hogyan élik meg otthonaik örökségi voltát, lakókörnyezetük speciális szabályozottságát, illetve a turisták esetleges fokozott érdeklődését.
3. *A helyi folyamatok kialakításában részt vevő aktorok és az érdekeik különbözőségéből fakadó konfliktusok.* Ehhez kapcsolódóan világítunk rá arra, hogy az egyes mintaterületeken milyen tényezők és milyen érdekcsoportok alakítják az egyes városrészek kulturális örökségének jövőjét illető elképzeléseket. Itt mutatjuk be, hogy az egyes területekre vonatkozó döntéshozatali folyamatban mely aktorok nézőpontjai kapják a nagyobb hangsúlyt, és ez milyen konfliktusokat hordoz magában.

III. A kutatási területek és az alkalmazott kutatási módszerek

A kutatás során három budapesti városnegyedre, a Budai várra, a Belső-Erzsébetvárosra és a Wekerletelepre vonatkozóan végeztünk vizsgálatokat (1. ábra). A kutatás mintaterületeinek kiválasztásánál ügyeltünk arra, hogy mindhárom mintaterület épített kulturális örökségben gazdag, de eltérő jellegű és eltérő karakterekkel rendelkező lakónegyed legyen. Ezt azért

tartottuk fontosnak, hogy így három eltérő fejlődési pálya tárulhasson elénk, amely kapcsán különböző problémákat, illetve különféle megoldási lehetőségeket ismerhetünk meg. A területek közötti összehasonlítási alapot viszont az adja, hogy mindhárom mintaterület kulturális örökségben gazdag, és épített örökségük a hivatalos (országos) álláspont szerint is elfogadott öröksége a városnak, amely abból a szempontból lényeges, hogy így biztosan állathatjuk, hogy az épületek fenntartása és megőrzése nem csak az adott területen élő lakóközösség célja, hanem egyben állami cél is. Fontosnak tartottuk azt is, hogy a mintaterületek Budapest különböző kerületeiben legyenek, mert így válhat igazán érzékelhetővé a lokális stratégiák különbsége.

1. ábra: A vizsgált területek elhelyezkedése Budapesten belül

Forrás: saját szerkesztés

Az első vizsgálati terület a Budai vár, azaz a Budapest 1. kerületében lévő vár falain belülre eső terület. A vizsgált területek közül a lakosok számát tekintve és területileg is ez számított a legkisebbnek. Az épített kulturális örökséget tekintve Budapest leggazdagabb városnegyedéről van

szó, amely részben ennek köszönhetően a főváros és egyben Magyarország évek óta legintenzívebben látogatott turisztikai célpontja (MICHALKÓ G. 1999, MT ZRT. 2013).

A második elemzett városrész a 7. kerület városközpontjához közelebb eső területe, a Belső-Erzsébetváros, amely a három mintaterület közül a legrosszabb állapotban lévő épületállománnyal rendelkezik. A terület igen sűrűn lakott, és mára jelentős kulturális-szórakoztató funkciója. A terület építészeti öröksége szorosan kötődik az egykor itt élő zsidó lakossághoz, akik 1900-as évek elején a terület népességének 30%-át képezték. A zsidó kultúra nyomát ma is őrzik a területen lévő zsinagógák és az egyéb kulturális és gazdasági intézmények (pl. mikve, kisiparos műhelyek, stb.).

A harmadik vizsgálati terület a Budapest 19. kerületében lévő Wekerletelep. A telep az előző két mintaterülettel szemben a város centrumától távol helyezkedik el, de a zöldterületek arányában kiemelkedik. Az örökségi területté nyilvánítását az indokolta, hogy több ezer szecessziós épületének egysége Magyarország legszebb és legnagyobb kertváros-építészeti példája.

Mindhárom terület kialakulása más és más időszakra datálható, más jellegű az épületállományuk kora, jellege, mai állapota, az épületek tulajdonosi összetétele, és más jellegű társadalmi folyamatok is jellemzik az egyes területeket. Ebből adódóan a három mintaterület vizsgálata alkalmas a különböző fejlődési utak bemutatására, ami lehetővé teszi a disszertáció témájának több oldalról történő feltárását.

A területek közötti jelentős különbségek és a doktori értekezés célkitűzésének komplexitásából adódóan a vizsgálatunk során többféle kutatási módszer használata is szükségessé vált. A szekunder kutatási módszerek mellett (a hazai és a nemzetközi irodalom feldolgozása, statisztikai adatok elemzése) mellett számos primer kutatási módszert is alkalmaztunk (épületállomány-felmérés, tartalomelemzés, kérdőívezés, mélyinterjúk készítése).

Elsőként a területek épített környezetében végbemenő változások feltárása érdekében épületállomány-felmérést végeztünk. Mivel Budapest történelmi belvárosára vonatkozóan már történt ilyen jellegű felmérés (a kutatást az MTA Földrajztudományi Kutatóintézete indította el 1993-ban, majd 2005-ben megismételte a felmérést), jelen kutatás során az ott alkalmazott módszereket átvéve végeztük el a felmérést 2011-ben. Így a korábbi és a 2011-es adatbázist használva két mintaterületen (Budai vár, Belső-Erzsébetváros) összehasonlító elemzést is tudtunk végezni. Viszont a Wekerletelepre vonatkozóan most először került sor az épületállomány felmérésére, így ebben az esetben a másik két területen használt adatlap legfontosabb elemeit megtartva egy új adatfelvételi lapot szerkesztettünk,

amely lehetőséget nyújtott olyan speciális, a Wekerlére jellemző jelenségek felmérésére is, amelyek a másik két területen irrelevánsak lettek volna.

Ezt követően – annak érdekében, hogy fel tudjuk mérni, hogy az épületállomány változása okoz-e változást a területek lakosságának összetételében (például növeli-e az elköltözők, vagy az odaköltözők számát) –, megvizsgáltuk, hogy milyen lakáspiaci tendenciák jellemzőek az egyes területeken. A KSH Ingatlan-adattárának 1997 és 2010 közötti évekre vonatkozó adatainak elemzésével mértük fel, hogyan alakult a mintaterületeken értékesített lakások száma és átlagos ára.

A kutatás harmadik lépéseként a terepi felmérések és a statisztikai adatok elemzésének eredményeit érdemesnek tartottuk összevetni az egyes kerületek városfejlesztési stratégiáiban megfogalmazott, a mintaterületekre vonatkozó helyzetelméssel és jövőképpel. Ennek érdekében tartalomelemzéssel vizsgáltuk meg a kérdéses kerületek Integrált Városfejlesztési Stratégiáit (IVS). A tartalomelemzés során arra fókuszáltunk, hogy az egyes kerületek miként vélekednek a mintaterületekre eső épített kulturális örökségről, milyen szerepet szánnak azoknak a jövőbeni fejlesztések során, illetve a kulturális örökség kérdését mennyire hozzák összefüggésbe a lokális identitással, és tesznek-e lépéseket (és ha igen, milyeneket) a kettő közötti kapcsolat fenntartásának vagy erősítésének érdekében.

Egyetértve a szakirodalommal (TÓTH Z. 2001; BUGOVICS Z. 2007) a tekintetben, hogy a településfejlesztésnek a lakosság érdekeit is figyelembe kell vennie, a kutatás során nagy hangsúlyt helyeztünk a lakosság lakókörnyezetéhez és az ott található épített örökséghez való hozzáállásának felmérésére. A városnegyedek lakosságának attitűdjét egy nagy volumenű, mintaterületenként több száz lakost érintő kérdőíves felméréssel vizsgáltuk. A kérdőívesítés során a három területen összesen 893 kérdőív került kitöltésre 2012 márciusa és júniusa között. A felmérést a Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék geográfus szakos hallgatóinak segítségével tudtuk kivitelezni. A hallgatókat felkészítettük a kérdőíves felmérés elvégzésére, illetve a kérdezőbiztosok helyszínre érkezése előtt mindhárom mintaterületen értesítőlevelek kézbesítésével tájékoztattuk a lakosokat a kutatás céljáról és annak időpontjáról.

A kutatás részét képezte három interjúsorozat elkészítése is, amely során az érintett városnegyedek épületállományának szerepét és sorsát meghatározó, a városrészek fejlesztési döntéseiben résztvevő egyénekkal folytattunk irányított beszélgetéseket. Az interjúk elkészítése két szakaszban zajlott. Az alanyok egy részével a kutatás elején készítettünk interjúkat. Ezen interjúk segítségével határoztuk meg azt, hogy melyek azok az épített

örökséghez kapcsolódó jelenségek, kritikus pontok, amelyekre a kérdőívben aztán kitértünk. A második szakaszban, amely a kutatás végén zajlott, az interjúpartnerek másik részével pedig megvitattuk az addigi kutatási eredmények fontosabb pontjait, de ezekben a beszélgetésekben is kiemelt hangsúlyt helyeztünk az egyes interjúalanyok által képviselt csoportok eltérő látásmódjának, eltérő érdekeinek és érdekérvényesítő-képességének felmérésére. Az interjúalanyok összeválogatása során arra törekedtünk, hogy minden vizsgálati terület esetén olyan személyekkel készítsünk interjúkat, akik egyrészt kulcsszereplői az egyes folyamatoknak, másrészt eltérő nézőpontból látják a folyamatokat. Így kerültek az interjúalanyok közé aktívan működő civil szervezetek vezetői vagy tagjai, tervezők, önkormányzati dolgozók. A félig strukturált interjúk során az egyes területekre vonatkozó, előre megfogalmazott kérdések közül azokat tettük fel aktuálisan, amelyekre úgy véltük, a partnernek rálátása van. A kutatás során összesen 21 interjúra került sor (3 fővel a Budai vár, 9 fővel e Belső-Erzsébetváros és újabb 9 fővel a Wekerletelep kapcsán folytattunk beszélgetést).

IV. Az eredmények összefoglalása

1. *Az egyes kerületek integrált városfejlesztési stratégiáinak elemzése alapján elmondhatjuk, hogy mindhárom kerület számon tartja a területen lévő kulturális örökséget, és mindhárom stratégia kifejti ezek fenntartásának és fejlesztésének szükségességét.* Amíg a Kispestre vonatkozó IVS leginkább a stratégiai részben emeli ki az örökség jelentőségét, (főleg az identitás kulturális örökségen keresztül történő megerősítését, illetve az értékörző rehabilitáció fontosságát hangsúlyozza), addig a másik két mintaterület IVS-e elsősorban a területek bemutatásánál, és kevésbé a stratégiai résznél hangsúlyozza az örökség szerepét. Ennek ellenére a Budai várra vonatkozó részek is leginkább az értékörző rehabilitációra helyezik a hangsúlyt, szemben a Belső-Erzsébetvárossal, ahol szintén kiemelik a rehabilitáció szükségességét, de egyszer sem említik meg az értékörző rehabilitáció fontosságát. Emellett nagy hangsúlyt kap a terület vendéglátó funkciójának erősítése, viszont sokkal kevesebb alkalommal kerül megemlítésre a lakosság identitásának, otthonérzetének erősítése, ami jól tükrözi, hogy az önkormányzat milyen álláspontot képvisel a terület egyik kiemelkedő konfliktusforrásának számító lakófunkció versus szórakoztató funkció erősítésének kérdésében (PAP, Á. 2014).

2. *Függetlenül az egyes mintaterületek épített kulturális örökségének eltérő tulajdonságaitól (állapot, karakter, tulajdonviszonyok, stb.) mindhárom*

kutatási területre jellemző, hogy a lakosokat nem zavarja, sőt kifejezetten örömmel tölti el a lakóterületük örökségi volta – legalábbis elviekben. Ugyanakkor a Wekerletelepen (ahol a lakások magántulajdonban vannak) az tapasztalható, hogy bár a lakók elviekben kiállnak az örökségvédelem fontossága mellett, mégis közülük sokan a területre vonatkozó Speciális Szabályozási Tervnek ellentmondva, azaz az engedélyek megkérése nélkül, illetve nem szabályszerűen hajtják végre az otthonaikon a változtatásokat (2. ábra) (PAP, Á. 2013). Ezen apró változtatások mind hozzájárulnak a Wekerle egységes képének csökkenéséhez. A Budai vár esetében, mivel a lakások önkormányzati tulajdonúak, ez a kérdés nem merül fel. A Belső-Erzsébetváros többemeletes épületei esetén pedig ennek nem csak a vegyes tulajdonlás (önkormányzati és magántulajdonú lakások keveredése akár egy lakóépületen belül is), hanem az ott élő alacsonyabb státuszú csoportok anyagi lehetőségei is korlátot szabnak.

2. ábra: A Wekerletelep épületein elkövetett szabálytalanságok mértéke, 2012

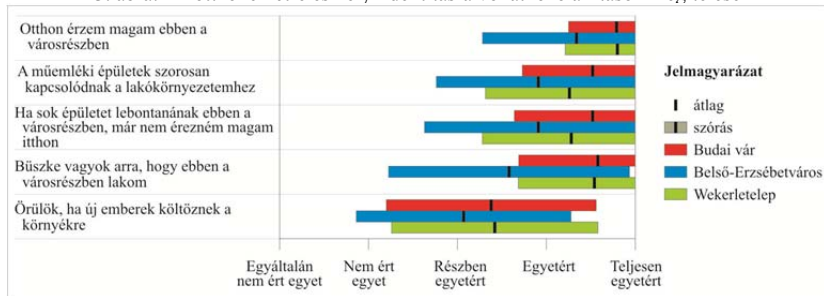

Forrás: saját szerkesztés

3. A vizsgált területek lakosságának otthonérzete a Budai várban és a Wekerletelepen erősebb, mint a Belső-Erzsébetvárosban (3. ábra). A Budai vár és Wekerletelep lakosainak válaszaiból kirajzolódó minták nagyon hasonlóak egymáshoz, viszont élesen eltérnek a Belső-Erzsébetváros válaszadói mintájától. A Budai várban és a Wekerletelepen a lakók büszkébbek arra, hogy az adott városrészben élnek, és a helyiek is

szorosabban kötődnek területük műemléki épületeihez. Ennek okai abban kereshetők, hogy a Belső-Erzsébetváros lakosai gyorsabban cserélődnek, az ott lakók egy része sokszor csak átmenetileg, azaz néhány évre költözik a területre, így esetükben nem alakul ki olyan szoros kötődés.

3. ábra: Az otthonérzetre és helyi identitásra vonatkozó állítások megítélése

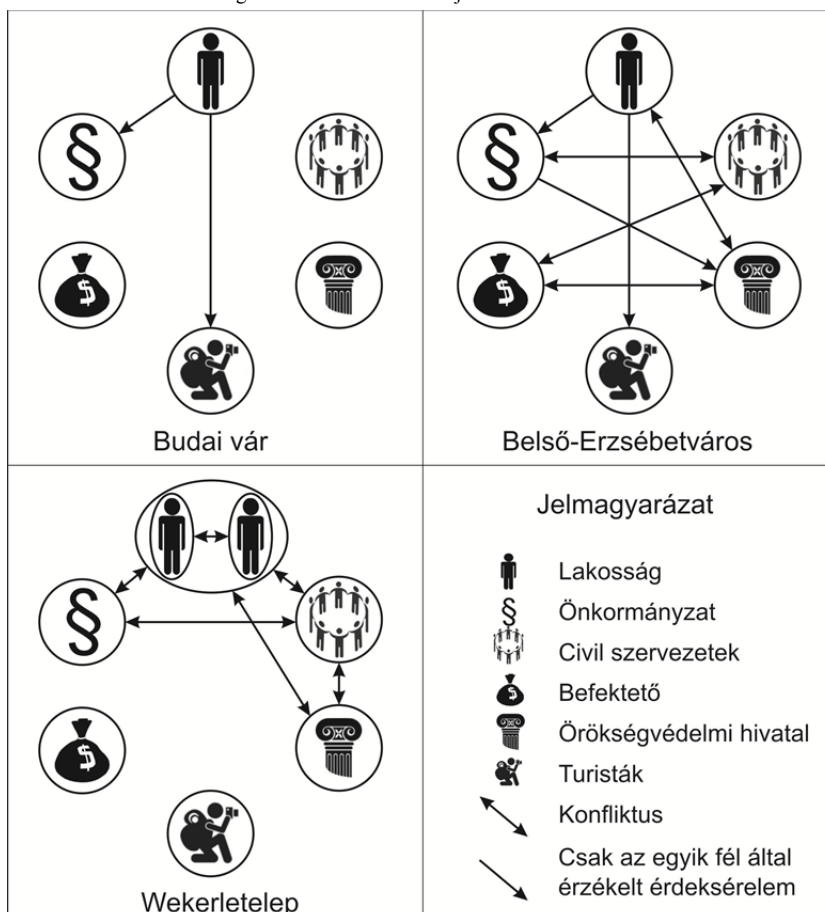

Forrás: saját szerkesztés

4. Mindhárom mintaterület esetében a terület lakosainak nagyjából 1/3-a ítélte meg úgy, hogy a területen élőknek van helyi identitása. Azonban az, hogy az egyes területek lakói miben látták megnyilvánulni a helyi identitást, már jelentős különbségeket mutatott. A Budai várban és a Wekerletelepen a két kiemelkedő elemnek a lokál-patriotizmus és a közösség összetartása számított. Ezzel szemben a Belső-Erzsébetvárosban a multikulturális, több nemzetiséget magába foglaló, az egyre nemzetközibbé váló közösséget, és kevésbé a lokálpatriotizmust érezték a terület sajátosságának.

5. A három mintaterület városfejlesztési kérdéseiben részt vevő aktorok köre a terület kulturális örökségéhez köthető sajátosságainak tükrében változott. Minél kevésbé egyértelműen körvonalózódott ki az egyes területek épített kulturális örökségére vonatkozó fejlesztési irányvonal és startégia, annál több szereplő próbál részt venni a jelenleg is zajló folyamat alakításában, és ebből kifolyólag annál több érdekütközést vagy konfliktust tapasztaltunk. Amíg a Budai vár kialakult, jól körvonalazható stratégiája nem hagy teret a már megszilárdult elképzelések megkérdőjelezésének, addig a Belső-Erzsébetváros ma sem egységes fejlesztési elképzelései számos konfliktusforrást hordoznak magukban (4. ábra). A három vizsgált területen tapasztalt érdekellentétek tipizálása 10 eltérő típusú konfliktus megkülönböztetését tette lehetővé. A típusok megalkotása az alapján történt, hogy kinek az érdekei állnak szemben egymással. A legkevesebb konfliktusra a Budai várban, a legtöbbre pedig a Belső-Erzsébetvárosban találhatunk példát (PAP, Á. 2010a, 2010b, 2011).

4. ábra: A vizsgált mintaterületeken kirajzolódó konfliktusok

Forrás: saját szerkesztés

6. Az elvégzett vizsgálatok alapján a három vizsgált területen három eltérő stratégia rajzolódik ki.

A Budai vár területén egy olyan stratégia valósul meg, amely alapvetően az önkormányzat elképzeléseinek felel meg. Az önkormányzat ugyanis pontosan az épített örökség megfelelő kezelésének és hasznosításának érdekében nem privatizálja az műemléki épületeket, amely ellentétes a lakosság egy részének elvárásaival, érdekeivel. Az örökségek megfelelő módon történő kezelése mellett azonban az önkormányzat arra is odafigyel, hogy a vári lakosok otthon érezzék magukat a területen. Ennek érdekében

egyrészt több kedvezményt is nyújtanak a helyiek számára, másrészt pedig számos szolgáltatást próbálnak a lakosok igényeihez és kéréseinek megfelelően igazítani. Ezek az intézkedések is közrejátszhatnak abban, hogy – az ingatlanjogosultsági formák (bérlés vs. tulajdonlás) eltérései ellenére – a vár lakossága ugyanígy otthon érzi magát, mint a másik két mintaterületé. Emellett a Budai vár mint lakóhely presztízse és kedvező imázsa is segíti a lakók területhez való ragaszkodását. Erre vezethető vissza az is, hogy a három mintaterület közül a Budai vár az a lakónegyed, ahova az igen magas csereárak, és az igen bonyodalmas csereügyletek lefolytatása ellenére úgy is beköltöznek az új, általában magas társadalmi státuszú lakók, hogy továbbra is csak bérlői lehetnek a lakásoknak. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy Budai vár örökségi épületeinek fenntartása, és a helyi lakosság otthonérzetének és helyi identitásának megőrzése egy hosszútávon fenntartható rendszer.

Ezzel szemben a Wekerletelepen egy ettől jelentősen eltérő stratégia rajzolódott ki. Bár az önkormányzat itt is nagy hangsúlyt fektet a helyi épített örökség fenntartására, azonban mivel a műemléki lakások magántulajdonban vannak, sokkal kevesebb eszköz van a kezében. A Speciális Szabályozási Terv megalkotása alapvető fontosságú az örökség megvédésében és fenntartásában, de mivel csak a lakások privatizációja után került sor az elfogadására (2004), a tulajdonosok addigra már számos változtatást végrehajtottak az épületeiken. Napjainkra a Speciális Szabályozási Terv megléte, illetve a Wekerletelep műemléki területé történő nyilvánítása (2012) megteremtette a szabályozás kereteit, ugyanakkor az önkormányzat nem tudja hatékonyan ellenőrizni a szabályok betartását. Mivel az önkormányzatnak sem a folyamatos terepi ellenőrzésre, sem az engedély nélküli átalakítások visszaállítására nincs elég forrása, így lényegében a lakosok egyéni döntésein múlik az épített örökség fennmaradása. A folyamatot látva a helyi civil egyesület, a Wekerle Társaskör Egyesület sokszor szinte önkormányzati feladatokat önkéntesen átvállalva próbálja megállítani az épített örökség erodálódását. Az egyesület alapvetően az építészeti értékek tudatosításán (amelynek érdekében számos lépést tesznek) keresztül szeretné megerősíteni a helyi identitást, amely hozzájárulna ahhoz, hogy a lakosok jobban védjék épületeiket, akár saját kényelmük háttérbe szorítása, vagy anyagi költségek felvállalása árán is.

A három mintaterület közül a Belső-Erzsébetváros épített öröksége van a legrosszabb állapotban, és ebből kifolyólag itt lenne leginkább szükség egy jól működő stratégiára. Ugyanakkor ezen a mintaterületen nincs egy egyértelmű stratégia az épített örökség kezelését illetően. Ugyanis az örökségvédelem és a helyi civil szervezetek által megfogalmazott „az épületek eredeti állapotban” történő megőrzésére alapozott elképzelés nem

kivitelezhető a területen. Ennek legfőbb oka, hogy az épületek felújításához nincs állami hozzájárulás, a lakosok sem tudják ezt magánerejűből megoldani, viszont az eredeti állapot megtartásának kötelezettsége mellett az ingatlanbefektetőknek sem éri meg az épületek felújítása, inkább - amennyiben tehetik - újat építenek helyette. A jelenlegi válság és az ahhoz köthető ingatlanpiaci stagnálás miatt pillanatnyilag nem történik jelentős változás a területen. A jövőre tekintve viszont az a stratégia lehet a megoldás, amit az önkormányzat dolgozói az interjúk során felvázoltak: azaz lehetőséget kell adni a vállalkozóknak arra, hogy az épületek homlokzatának vagy első traktusának megtartása mellett átépíthessék az épületek nagyobbik, az utcáról nem látható részét. Ez a stratégia segíthetne abban, hogy a városkép, az utcaszerkezet és az utcakép megőrizné hangulatát és örökségi jegyeit, viszont az épületek nagy részének újraépítésével mégis gazdaságossá tehető lenne a befektető számára a vállalkozás. Az örökségi épületek mai igényekhez való igazítása az alapvető, karakteres vonások megtartása mellett történne, ami tulajdonképpen megfelel az örökségalapú városfejlesztés alapelveinek (ASHWORTH G. J. 1991). Mivel azonban ezt a megközelítést a magyarországi örökségvédelem jelenleg nem támogatja, nincs egy egységes stratégia, amely mentén megújulhatna a városrész. Viszont az épületállomány rossz állapota továbbra is gyengíti a helyi lakosok területhez való ragaszkodását, otthonérzetét, a helyi identitását. és végső soron a társadalom kohézióját.

7. A városrészek lokális válaszaihoz kapcsolódó vizsgálatok alapján azt állapítottuk meg, hogy minél jobb állapotban van az épített örökség egy adott területen, annál inkább gazdasági fejlődés motorjává válhat. Ezek alapján a Budai vár jó állapotban lévő épített öröksége jelentős mértékben hozzájárul a terület gazdasági fejlődéséhez (főként a turizmus bevételein keresztül). Ugyanakkor a Wekerletelep és a Belső-Erzsébetváros rosszabb állapotban lévő épített öröksége pont az épületek védettsége kapcsán lassítja és nehezíti a területek megújulását, vagy fejlődésük megindulását. Tehát azt mondhatjuk, hogy a megújulási folyamat elejét nehezíti az épített örökség védettsége, de amennyiben a területek épületállománya egy jobb helyzetbe kerül, akkor az örökség olyan előnnyé válhat, amely egy erős helyi identitás kialakulásának az alapját jelentheti.

V. Az eredmények hasznosíthatóságának lehetőségei

A dolgozat eredményei többféleképpen is hasznosíthatók a gyakorlatban.

- A dolgozat gyakorlati eredményeinek egyike, hogy hangsúlyozza a kulturális örökség és az identitás szerepének jelentőségét a

településfejlesztésben, szűkebb értelemben a városfelújításokban. A disszertáció eredményei alapul szolgálhatnak más, a témában történő további kutatásoknak, ugyanis mindeztidáig kevés magyarországi felmérés történt a témában.

- Az értekezés eredményei hasznosak lehetnek továbbá az egyes városok vagy kerületek (és különösen az épített kulturális örökségben gazdag városok vagy kerületek) jövőbeni stratégiájának megfogalmazásakor, hiszen a kutatás tényleges képet tár fel arról, hogy a kulturális örökségre vonatkozó egyes intézkedések milyen következményekkel bírnak akár lakossági, akár befektetői oldalról.
- A disszertáció eredményei hozzájárulhatnak a mintaterületekre vonatkozó későbbi fejlesztési tervek kidolgozásakor.
- A kutatás eredményei hasznosnak bizonyulhatnak más, épített kulturális örökségben gazdag terület lehetséges konfliktusainak feltárásában, a konfliktusok kezelésében és a megelőzés érdekében tett lépések meghatározásában.

VI. A kutatás további lehetséges irányai

A kutatás eredményei újabb kérdéseket is felvetnek, így a vizsgálat többféleképpen is folytatható.

- A kutatás időbeni összehasonlíthatósága érdekében érdemes lenne a kutatást néhány évvel később megismételni, hogy fény derülhessen arra, milyen változások történnek az egyes lakóterületeken (a funkcióváltást, az épületállomány állapotának javulását vagy romlását, vagy a lakóközösség identitásának erősödését illetően). Különösen hasznos lehetne a vizsgálat újbóli elvégzése a válság után újra dinamikussá váló ingatlanpiacon, mert abban az esetben arról is információhoz jutnánk, hogy milyen folyamatok zajlanak a gyorsabban változó körülmények között.
- Az eredményeket tovább lehetne finomítani újabb félig strukturált interjúkkal, amelyek olyan aktorokat céloznának meg, akik ebben a kutatásban még nem szólítottunk meg (pl. vendéglátóhelyek és szálláshelyek tulajdonosai, ingatlan-befektetők, stb.).
- Érdemes lenne a lakossági kérdőívek eredményeit is néhány mélyinterjúval tovább pontosítani. Az interjúzás során elsősorban a területekről elköltözőket és az oda újonnan beköltözőket lenne érdemes megcélozni.
- Hasznos lenne a kutatást egy olyan média-elemzéssel is kiegészíteni, amely segítségével fel lehetne tární, hogy a rendszerváltás óta milyen

hangsúlyosan és milyen kontextusban jelenik meg a médiában az elemzett területek kulturális öröksége.

- A kutatást olyan mintaterületeken is el lehetne végezni, amelyek hasonló épületállománnyal rendelkeznek, viszont műemléki védettségük tekintetében eltérnek. Például Budapest 6. és 8. kerületeinek belső területei is bevonhatók lennének a vizsgálatba. Így megtudhatnánk, hogy a lényegében azonos épületállomány mellett milyen más tényezők (pl. a területi műemléki védettség), és milyen mértékben befolyásolták a befektetők megjelenését és tevékenységének jellegét.
- Érdemes lenne a kutatást nemzetközi összehasonlításban is elvégezni, amely alapján fény derülhetne arra, hogy más országokban milyen nehézségek és megoldási javaslatok vetődnek fel az épített kulturális örökségek fenntartása kapcsán.

Az értekezés témakörében megjelent publikációk

1. PAP Á. (2009): Határon átnyúló világörökségi helyszínekhez kapcsolódó kérdések. Jelenkori Társadalmi és Gazdasági folyamatok. 3-4. pp. 288-292.
2. PAP, Á. (2010a): Challenges and conflicts of heritage protection in post-communist countries: the case of the Jewish Quarter of Budapest. In: AMOEDA R. – LIRA S. – PINHEIRO C. (eds.) Heritage 2010. Heritage and Sustainable Development. Green Lines Institute for Sustainable Development. Barcelos. pp. 207-217.
3. PAP Á. (2010b): Az épített örökségekhez kapcsolódó konfliktusok Budapest példáján. In: BAJMÓCY P. - JÓZSA K. (szerk.): Geográfus Doktoranduszok X. Országos Konferenciája. SZTE TIIK. Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék
4. PAP Á. (2011): Az örökségmegőrzés nehézségeinek vizsgálata budapesti mintaterületeken. In: BAJMÓCY P. - JÓZSA K. (szerk.): Geográfus Doktoranduszok XI. Országos Konferenciája. SZTE TIIK. Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék (CD-ROM kiadvány)
5. PAP Á. (2012a): Városfejlesztési kérdések a világörökségi helyszíneken Budapest példáján In: PÁL V. (szerk.): A társadalomföldrajz lokális és globális kérdései. Szeged, SZTE TTIK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék. pp. 196-208.
6. PAP Á. (2012b): Világörökség és turizmus – a világörökségi helyszínek hatása a település és a környék turizmusára magyarországi esettanulmány alapján. A Falu 3. pp. 25-37.

7. PAP, Á. (2013): Residential attitudes towards urban heritage in Budapest. *Geographica Timisiensis*. Vol. 22. No. 1. pp. 17-32.
8. PAP, Á. (2014): The Role of Built Cultural Heritage in Urban Development Strategies - Case Studies from Budapest. *Journal of Settlement and Spatial Planning*. (megjelenés alatt)

Egyéb publikációk

1. PAP Á. (2007): A világörökségi helyszínné válás hatásai a települések gazdaságára magyarországi esettanulmányok alapján. In: GULYÁS L. – GÁL J. (szerk.): *Európai Kihívások IV. Nemzetközi Tudományos Konferencia*. SZTE MK. Szeged, pp. 348-352.
2. PAP Á. (2008): Az élénk turisztikai kereslet hatása a települések gazdasági környezetére egy magyar világörökség példáján. In: SITÁNYI L. (szerk.): *II. terület- és vidékfejlesztési konferencia*. pp. 44-48.
3. PAP Á. (2008): A turisztikai innováció térbeli hatásainak kutatási lehetőségei. In: SZABÓ V. – OROSZ Z. – NAGY R. – FAZEKAS I. (szerk.): *IV. Magyar Földrajzi Konferencia*. pp. 550-551.
4. PAP Á. (2009): Nemzetiségek és néprajzi csoportok megjelenése Magyarország turisztikai kínálatában. In: BAJMÓCY P. - JÓZSA K. (szerk.): *Geográfus Doktoranduszok IX. Országos Konferenciája*. SZTE TIIK. *Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék (CD-ROM kiadvány)*.
5. PAP, Á. - BOROS, L. – PÁL, V. (2009): World Heritage – Tourism – Globalisation. Sustainable Mountain Tourism – Local Responses for Global Changes. In: MAZILU, M. – MICSONIU, V. – ISPAS, R. – MARINESCU, R. – MICSONIU, A. – MITORI, SR. (eds.): *The Second International Tourism Conference “Sustainable Mountain Tourism-Local responses for global changes”*. Editura Universitaria. Craiova. pp. 221-228.
6. PAP Á. – BOROS L. – PÁL. V. (2011): A világörökségek szerepe a globalizálódó világ kulturális integrációjában. In: MICHALKÓ G. – RÁTZ T. (szerk.): *A turizmus dimenziói: humánium, ökonómikum, politika*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. pp. 266-277.
7. PAP, Á. (2014): The potentials of cultural tourism in the countries of the Visegrad Group. In: *Enhancing Competitiveness of V4 historic cities for tourism development- The role of tourism in the spatial-economic cohesion and competitiveness of the V4 countries* (megjelenés alatt).

A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 Nemzeti Kiválóság Program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.